

פרץ רושקביץ - המאייר הייקה

מבית הכלבו בוירצבורג לבן יהודה שטראסה

ניר פלדמן

מגזרות של שדה תעופה - גוזרים, מקפלים ומעמידים (ציור: פ' רושקביץ, באדיבות בית מכירות קדם בע"מ)

ובנימין טנא. בספריו לומדים הילדים להכיר את הארץ לאורכה ולרוחבה, מבקרים בעיר ובכפר וגם ב"ארץ הילדים" - שם הבנים "מתגייסים" לשמירה על הגבולות, לשיטור

המקסימים ועם סיפורים מחוזרים, שנכתבו על ידי מיטב המשוררים והמשוררות של התקופה. ביניהם: לאה גולדברג, אנדה עמיר-פינקרפלד, שמשון מלצר, יחיאל מוהר

תקופה שבה רבים מכני היישוב היהודי בארץ התגייסו להגנת המולדת, הופיעו ספרי הילדים הצבעוניים של פרץ רושקביץ עם ציוריו

פרץ רושקביץ

כלבו רושקביץ, וירצבורג, גרמניה

ברסקי – לימים רחוב ארנון 1 במתחם הייקים שבין רחוב בן יהודה ("בן יהודה שטרסה") ורחוב הירקון. בית הכלבו בוירצבורג המשיך לשגשג בניהולו של זיגמונד רושקביץ עד אביב 1935, אז החריפו ההגבלות שהטילה המפלגה הנאצית על בית הכלבו ורושקביץ נושל על ידי הנאצים מכל נכסיו. ב־1936 עברו זיגמונד ומינה רושקביץ לברלין והתגוררו בה במלון זול. בשנת 1940 הם הצטרפו לאניית מעפילים לארץ ישראל. מול חופי כרתים חלו שניהם בטיפוס, ונפטרו באיניה.

הייקים באים

רבות נכתב על קשיי הקליטה של הייקים בארץ ישראל, על רצונם לשמור על ייחודם, על מורשתם התרבותית ועל שפתם, מול היישוב שלא הסתיר את הסתייגותו מכך. קושי נוסף שהעיב על חייהם נבע מהידיעה שהם עלו ארצה והשאירו מאחוריהם בני משפחה בתקופה הרת אסון. הייקים שהתיישבו בערים הגדולות התרכזו בשכונת רחביה בירושלים, בשכונת אחוזה בחיפה ובין הרחובות בן יהודה והירקון בתל אביב, וניסו להביא את מרכז אירופה למזרח התיכון. הם פתחו בתי קפה ומסעדות לצד חנויות ספרים והלבשה והמשיכו לקיים את הסביבה הבורגנית תוך

ספר פרטי שנפתח בברלין ב־1902. בית ספר ריימן התווה תוכנית לימודים להכשרת אמנים באמנויות שימושיות, שהמסחר והתעשייה זקוקים להם לקידום מכירת מוצריהם. הוא היה אחד מבתי הספר הראשונים עם מערכת שיעורים ומחלקות בנושאים כגון צילום, גרפיקה שימושית, עיצוב פנים, עיצוב מוצרים, עיצוב אופנה וחלונות ראווה. בית הספר ריימן נסגר במהלך שנות השלושים בגלל רדיפות הנאצים, והמורים נמלטו לאנגליה ופתחו בה מחדש את בית הספר ברחוב ריג'נסי בלונדון. אחדים מבוגרי ריימן היו לפורצי דרך בתחום העיצוב והגרפיקה השימושית, ביניהם הגרפיקאי הארצישראלי פרנץ קראוס.

עם סיום לימודיו חזר פרץ רושקביץ לוירצבורג, התחתן עם אידה לבית פליס, ועבד בבית הכלבו בתחום התמחותו. ב־1931 עבר הכלבו של זיגמונד רושקביץ לבניין רב קומות בעיר שנשא שלטים מוארים "Ruschewitz". נוספו לו מחלקות חדשות למזון, צעצועים, ספרים ועוד. ב־1933, כשבית הכלבו היה בשיא פעילותו עם 15 מחלקות וכ־130 עובדים, עזבו פרץ ואידה רושקביץ את גרמניה ועלו לארץ ישראל. הם התיישבו בתל-אביב בבית אנגרט שבאדמת

ברחובות ולאיימוני נשק לקראת הבאות. הבנות חורשות בשדות, נוהגות בדרכים ומוכרות בשווקים.

מירצבורג לתל אביב

פרץ (פריץ) רושקביץ נולד בוירצבורג (Würzburg) על נהר המיין שבגרמניה בשנת 1901. אביו זיגמונד רושקביץ, שנולד בדנציג בשנת 1871, הגיע לוירצבורג בשנת 1898, פתח בעיר בית כלבו למוצרי טקסטיל ונשא לאישה את יוהאנה לבית לינדמן. כנס הראשון מקס נולד בשנת 1900, פרץ היה הבן השני וארנסט השלישי, ובלידתו בשנת 1903 נפטרה האם יוהאנה. בשנת 1905 התחתן זיגמונד בשנית עם מינה לבית מצגר ונולד בנו הרביעי הנס. האב ואשתו השנייה היו חברים באגודת התרבות היהודית של וירצבורג והבנים היו חברים במועדון "Rhönklub" (מועדון שוחרי הליכה בהרי הרון Rhön), במועדוני כדורגל, חתירה ורכיבה על סוסים.

פרץ רושקביץ עבד מעת לעת בבית הכלבו של אביו והתרשם מהעיצובים החדשים של האופנה, מחלונות הראווה ומהגרפיקה האוונגרדית של הפרסומות והקטלוגים. בשלהי שנות העשרים למד בבית הספר לעיצוב שימושי "ריימן" (Reimann), בית

כריכת הספר 'לארץ הילדים' (ציור פ' רושקביץ)

דף מלוח-שנה לילדים תש"ח 1947 (ציור: פ' רושקביץ, באדיבות בית מכירות קדם בע"מ)

ארץ ישראל". בשנת 1940 הוא הוציא לאור את הספרים "אוטו אוטו אוטובוס" ו"בנו את תל-אביב" - חוברת מגזרות נייר צבעוניות לבניית מבנים בתלת ממד: בניין העירייה, גן החיות הישן, גימנסיה הרצליה, תחנת הרכבת, בית קק"ל, אופרה מוגרבי ועוד. ב-1941 יצא לאור הספר "טיול בארץ" - שצויר על ידי פרץ רושקביץ ונכתב על ידי שמשון מלצר. כבר בספריו הראשונים הציב רושקביץ סטנדרטים גבוהים ביותר בחריזה, באיור ובאיכות ההדפסה שיאפיינו את כל הספרים המצוירים לילדים שהוציא לאור (רובם נדירים היום). באיור הוא נתלה באילן גבוה כוולטר טרייר, שהנחיל לו את הקו הנקי והתמציתי שבאיורו לספרים של אריך קסטנר. העיצוב היה קפדני עם כריכה צבעונית. בדרך כלל בעמוד הימני היו החרוזים ובעמוד השמאלי היה ציור צבעוני, במתכונת "גן-חרוזים לילד" של רוברט לואיס סטיבנסון עם ציוריו הצבעוניים של וילביק למיר משנת 1885.

הבולטים הראשונים היו גרד רוטשילד וזאב ליפמן, שעלו ארצה מגרמניה בגיל צעיר ופתחו משרד משותף בתל אביב בשם "רולי". התחרות בין הגרפיקאים הרבים שהתרכזו בתל אביב הייתה רבה ורושקביץ החליט לפנות לתחום אחר - לאיור ספרי ילדים, שהיה עיסוק מכובד ושכיח באותה תקופה.

לארץ הילדים

על שולחנו של רושקביץ הצטברו ציורים רבים בצבע ובעפרון, שאותם נהג לצייר בשעות הפנאי שלו. תוכניתו הייתה להוציא לאור ספרי ילדים שיכתבו בחרוזים על ידי משוררים ומשוררות ארצישראלים ושיאווירו על ידיו. ב-1938, אחרי פתיחתו הרשמית של נמל תל אביב, הקים שותפות עם מ"ל ותיק כדי לצבור ניסיון בהוצאה לאור. הם הפיקו אוגדן מגזרות נייר צבעוניות (לוחות נייר עם איורים צבעוניים לגזירה וקיפול) לכבוד פתיחת "נמל תל-אביב - ראשון הנמלים העבריים", חוברת פרסום צבעונית לאניות התיוור "הר ציון" ו"הר כרמל" של הלויד הימי הארצישראלי וקטלוג ל"משחקי בנייה ושקידה - דרך חדשה לידיעת הארץ" - כולם בהוצאת "רושקביץ את שטרים". בתחילת שנת 1939 עבד רושקביץ בסידור ובגרפיקה של השבועונים: "השבוע בתל-אביב" ו"הנסיעה", שיצאו לאור על ידי הפרסומאי והמור"ל ד"ר לוונשטיין. ב-1939, ייסד רושקביץ את "הוצאת רושקביץ", הוצאה לאור שפעלה מביתו ברחוב ארנון 1. באותה שנה, הוא הוציא לאור את "לארץ הילדים", ספרו הראשון לילדים, שנכתב על ידי אנדה פינקרפלד ואויר על ידיו, ואת ספרו "אני מצויר את

שמירה על השפה ועל הגיגונים של החברה שממנה נעתקו. עם בואו ארצה, הדפיס רושקביץ כרטיסי ביקור נפתחים עם סמליל (לוגו) שכלל תשלים של האות הראשונה של שם משפחתו בעברית ובלועזית: "ר" ו-"R", בהשראת הסמליל של בית הספר ריימן, בנוסף לרשימת תחומי התמחותו בעברית, בגרמנית ובאנגלית. בכרטיסי הביקור הציג, בעיקר לשכניו הייקים בתל אביב: מקולנוע מוגרבי בדרום עד מגרשי התערוכה הישנים בצפון, שרותי גרפיקה למודעות, פרסומות, חלונות ראוה, סמלים מסחריים ועוד. בין הפונים לרושקביץ, שנודע במקצועיות, דייקנות, חריצות ומוסר עבודה, היו בתי המלון היוקרתיים לאורך החוף, ביניהם קטה דן, סן רמו וגת רימון. הוא עיצב להם תוויות פרסומת צבעוניות להדבקה על מזוודות, כפי שהיה נפוץ בעולם באותה תקופה. בנוסף, עיצב פרסומות ושלטים לבתי קפה, למסעדות ולחנויות בתל אביב.

ב-1935 נוסדה "אגודת הציירים העברים לגרפיקה שימושית בארץ-ישראל". בין עשרים חברי האגודה, שרבים מהם היו עולים חדשים ייקים, היו: אסתר ברלין-יואל מחיפה, ילידת המבורג שעיצבה את סמל העיר חיפה, ד"ר אלברט הנשל מירושלים ו-18 גרפיקאים מתל אביב ביניהם האחים שמיר, בוגרי בית הספר הממלכתי לאמנויות בברלין ולימים מעצבי סמל המדינה; פרנץ קראוס בוגר ריימן; דוד שניאור, שהיה מעצב הכרזות והתפאורות של התיאטרון הקאמרי במינכן וחזר לתל אביב לאחר תקופה קצרה בירושלים. אליהם נוספו בתל אביב עוד גרפיקאים חשובים ביניהם אוטה וליש שעבד כבר בצעירותו כגרפיקאי בפראג ויעקב רוזנר יליד מינכן ששילב עיצוב גרפי עם צילום. באותה שנה נפתח בית הספר "בצלאל החדש" בירושלים בבניין בצלאל בסיוע המחלקה הגרמנית של הסוכנות היהודית, כדי לעזור בקליטתם של העולים מגרמניה. מחלקה מרכזית ב"בצלאל החדש" הייתה "המחלקה לגרפיקה שימושית" (לצרכי פרסום ותעמולה, קישוט ספרים ואילוסטרציה), שבין בוגריה

רשימת ספרי פרץ רושקביץ

א.ב.ג. (3 מהדורות שונות)

אוטו אוטו אוטובוס (2 מהדורות שונות)

אנו עליזים

אני מצייר את ארץ ישראל

אני מצייר את המולדת

בא איתי לגן

בנו את תל-אביב

ברכת ישראל (3 מהדורות שונות)

האמן הקטן

היום אני אמא!

העיר שלנו

הצייר הקטן

חברים טובים

חג לנו היום

חיות במשק

חיות המשק

חופש בכפר

טיול בארץ (2 מהדורות שונות)

טיול בעולם

ידידנו החיות

יהי אור – ציורי בראשית לילדים

כולנו נוסעים

לארץ הילדים (3 מהדורות שונות)

מה אני רוצה להיות?

מולדתי – ספר ציור ישראלי

מולדתי היפה

נבקר בגן חיות

נח ותיבתו

נטוס מעלה מעלה עד אילת והלאה

נסיעה טובה

נצייר חיות

נצייר פרחים

סוס פרה ותרגול

ספר ציור (קטן וגדול)

ספרי הקטן

פינת הבובות

קרקס ילדים

תריסר צברים

גלויה של קונדיטוריה הולנדר

תל-אביב - רחוב אלעזר בן-יהודה 4 - טלפון (411) - 4 - ירודה 4 - Elazar Ben-Yehuda St. - Tel-Aviv

ידידים מרחוב ארנון

ביתל אביב ובערים אחרות והגיע עד נהריה - בירת הייקים של הצפון. לעיריית נהריה הוא עיצב תווית פרסומת צבעונית להדבקה על מזוודות התיירים. בשנות ה-50 החלו גם יחיאל מוהר ובנימין טנא לכתוב לו חרוזים, וחלק מהספרים המוקדמים, ביניהם "טיול בארץ" ו"אני מצייר את המולדת" (שבמהדורה הראשונה נקרא: "אני מצייר את ארץ ישראל"), יצאו במהדורה חדשה עם הנופים המתחדשים אחרי קום המדינה. בספרי המהדורה החדשה נשמרו התכנית והעיצוב, אבל חלקם היו קטנים יותר בגלל קיצוב בנייר בתקופת הצנע.

שתי אמנויות חברו יחדיו בספריו של רושקביץ - אמנות הכתיבה ואמנות האזור. רושקביץ נתן כבוד רב לטקסט וכותבי החרוזים היטיבו לחבר בין המילים לאזור. ניתן להוסיף אמנות שלישית והיא אמנות העיצוב, שבאה לידי ביטוי גם בעשרות לוחות של מגזרות נייר ביניהן: הכפר העברי, הקיבוץ, נמל תל אביב, רכבת ישראל, שדה תעופה וחיות במשק וגם בגלויות, שנות טובות ולוחות שנה מצוירים לילדים שרושקביץ הוציא לאור. לוחות השנה נועדו גם לילדים בארצות הגולה, כפי שרושקביץ כתב בגב הלוח: "לכם ילדים עבריים בארצות הגולה צריך הלוח הזה לספר על מולדת עמנו העתיקה-חדשה". שיבה לארץ אבות וגאולת אדמתה, כיבוש השממה וחיי הכפר, שהיו מן הנושאים השכיחים בספרות הילדים הארצישראלית בשנות העשרים והשלושים, הופיעו גם בספריו של פרץ רושקביץ, שלא נשאו אופי "תעמולתי" מובהק, אך ניתן לכלול אותם במסגרת הספרות "מגוייסת" עם צבעי פסטל ספוגי רכות ותום. פרץ רושקביץ נפטר בשנת 1967.

בשנת 1935 עלתה לאה גולדברג לארץ ישראל והתיישבה גם היא ברחוב ארנון ביתל אביב בקרבת ביתו של רושקביץ. לאה גולדברג הצטרפה לחוג "יחדיו" שכלל את נתן אלתרמן, אברהם שלונסקי, אברהם חלפי, אלכסנדר פן, ישראל זמורה ואחרים, שנדחו באותה עת על ידי הוצאות הספרים בארץ ונאלצו להוציא את ספריהם בעצמם תחת השם "יחדיו". חברי "יחדיו" נהגו לדבר בעברית בקול רם עד השעות הקטנות של הלילה במשכנם במרפסת קפה אררט בכנ' יהודה 9, בניגוד לשכניהם הייקים שנהגו לשבת בקפה קונדיטוריה הולנדר בכנ' יהודה 4 והתנהלו כאירופים בלבושם ובשפתם. לאה גולדברג, כמו רוב חברי "יחדיו", שאפה להיטמע בקרב ה"צברים" ואילו רושקביץ שאף דווקא לשמר את מורשתו התרבותית האירופית. הילדים בספריו הם תמיד אירופים ובנוף הארצישראלי שצייר הדיגיש את המבנים בעלי הארכיטקטורה האירופית בסגנון הבינלאומי לצד מגדלי המים והדקלים. בסמליל של הוצאת הספרים שלו הוא השאיר את הנוצה על כובע הטמבל-הטירולי של ילד שרוכב על גבי תשליב האותיות "ר" ו-"R" בצורת סוס. אך ככל זאת המאחד ביניהם היה רב מאשר מפריד: שניהם פנו לילדים בגובה העיניים ושניהם העריכו מאוד את החלוציות והציונות. בשנת 1949 יצא לאור הספר "תריסר צברים" - ספר אירורים של רושקביץ לחרוזים של לאה גולדברג. הספר על תעלולי הצברים השובבים זכה לאירורים צבעוניים וטקסטים שמתפרסים על פני כל העמוד. הוא שווק והופץ על ידי ראובן מס. כל שאר הספרים בהוצאת רושקביץ הופצו על ידי רושקביץ עצמו שהיה נוסע בתחבורה ציבורית עם מזוודה עמוסת ספרים. כך הפיץ את ספריו

לעיון נוסף

מדבקה למזוודות (ציור פ' רושקביץ)

1. מ' נאור, ספר העליות, תל אביב 1991.

2. ל' ויינבאום וק' מק'פרסון, "הימים", עת'מול 154, (ינואר 2001), עמ' 14-17.

3. ז' גריס, "עברי, דבר וקרא עברית - חלוצי הספר העברי לילדים בין מלחמות העולם", עת'מול 236, (ספטמבר 2014), עמ' 19-16.

4. א' גורדון, אירורים עבריים, הספר העברי המאויר לילדים, העידן הבינלאומי 1900-1925, תל אביב 2005.

